

Emakumearen aldaketa psikosozialaren eta euskararen galeraren arteko interferentziak

Maria Luisa Egia

Hona gaia: Hizkuntza, kultura baten ageriko iceberg-tontorra da. Eta helburua, hizkuntza, kultur ekintzetatik at ezin dela garatu frogatzea litzateke.

Hizkuntza, Vygotsky-k¹ dioen bezala, zeinu-pilo baten bilketa baino gehiago, faktore soziologiko, psikologiko, historiko, etnologiko eta abar luze batean oinarrituta dagoen zerbaite da.

Abiapuntutzat, Gilermo Humboldt² linguistikak emaniko definizioa erabiliko dut: Herri edo zibilizazio batentzat hizkuntza da munduari heltzeko euskarririk egokiena.

Berak, hizkuntza globalki hartu zuen, horregatik, ohitura eta bizitzeko erak kontutan hartuz, hizkuntza, izan, pentsatu eta sentitzeko eraren espresio bizia dela diosku, gure esaera, dantza, musika, olerki eta abarrei aparteko begirunea emanez, gure mundu sinbolikoa interpretatzeko orduan.

Ferdinand de Saussure-k³, egungo linguisten aintzindariak, hizkuntzaren bikoiztasuna azpimarratu du, unitate konplexu bezala analizatuz: fisikoa eta mentala.

Bere ustez, gizakien ahalmen errezeptzio-koordinazio funtzionamenduei esker, inprontak sortzen dira hiztunengan, komunitate bereko hitzun guztiengan berdintsuak izatera helduz.

Nola adieraz daiteke emaitza sozial hau, hizkuntza beste gauzetatik at ager dadin?

Gizaki guztiengan bilduta dauden hots-imajinak bateratu ahal bagenitza, hizkuntzak eratzen duen lokarri soziala eskura genezake, hizkuntza, komunitate bereko partaide guztiek eguneroko mintza-praktikari esker sortzen duten emaitza preziatua bait da.

Garun bakoitzean existitzen den gramatika-sistema, edo hobeiki esanda, gizaki-talde baten burmuinetan, dagoenaz hitz egin behar zeren, hizkuntza ez da garatzen inorengan multzoan baik (testuala).

Azken urteok, linguistika arloan oso aberatsak izan dira. Estrukturalisten lanen ondorioz, hizkuntza desberdinen familiak ezagutu genituen. Transformatzaileei esker, Gramatika Unibertsala.

Babel-dorrea bota ote dute?

Agerian, badirudi baietz, baina nik "etxea" esaten dudanean, nire baserrian pentsa nezake eta berehala konturatuko gara, hauek desberdinak direla, iparraldean edo hegoaldean kokatuta daudenaren arabera.

Eta nire konparaketa Groenlandiarekin bada, nire solaskideak automatikoki "igloo" batean pentsatuko du.

Eta hemen legoke hizkuntzen arteko bereizgarrien oinarria: hizkuntza bakoitzak bere kontzeptualizazio propioa du. Eta jakina, kontzeptuaren atzean sinbologia konkretua dago.

Oteiza⁴ "euskal arimaz" mintzatzen zaiguncan, ene ustez "arima hau" ez da zerbait metafisikoa, gorago aipatutako "mundua eta bizitza" ikusteko era bereziaren kontzeptua baizik. Oteizarentzat "hutsa" eta "konkabo emea" dira euskal artearen ezaugarriak. Neolitikoko "zero cromlech-a" litzateke euskal estetikaren errepresentazioa. Gure tradizioan "ezer eza" erlijiozko afirmazioa dela dio. Gure erlijio-sentimentuak bi kontzientzi egoeratan bereizten ditu:

1) Gaur egungo azaleko sentimendu etikoa, katolikotasunetik datorkiona.

2) Eta beste bat, askoz ere sakonagoa, bere prozesu estetikoetik datorkiona, gaurko moralarekin lotezina, euskaldunontzat jainkoaren lehen pribilegioa justizia bait da eta ez Errukia.

Orduan gure hizkuntzaren azaleko egitura bere sinbologiatik at garatzerakoan, guztiz arrotza gerta dakiguke. Eta bere eritzia gaurko ekologilari eta zientzilariekin bat dator: hizkuntzaren berreskurapena, gizakien berreskurapenetik datorkigu.

Euskaldunok oraindik, mundua ikusteko gure era, gure etika, estetika eta gure baloreen eskala bait dauzkagu.

Bestela nola azaldu gure inguruko arazoak? Gizon-emakumeen harremanak, alkohol-zaletasuna, kontraesan politikoak, burruka armatua?

Andrés Ortiz Osés-ek⁵ analisi hermeneutikoa egiten du argudio arketipikoak erabiliz, gure inkontziente kolektiboa arakatur.

Beretzat, eta neu ere eritzi berekoa naiz, euskal kultura, indoeuroparraren aurrekoa da, matriarkala eta komunitarioa, beste inguruko kulturak, patriarkal, eta indibidualak direlarik. Ondorioz, euskal kultura, natura eta lurrari lotua, desagertzeko azkenean unean aurkitzen da.

"Ezker" hitza, koordenatu sinbolikoan analizatuz, zeinu matriarkal naturalista bezala agertzen zaigu. "Eskuma", oster, patriarkal eta indibidualista bezala. Euskal mitologiak, "ezkerra"

primatzen du Mari-ren ekintza eta ritualetan, eta badago ekintza pila bat euskaldunak oraindik ezkerrarekin egiten dituenak. "Txistua jo, idiak uztartu, txapela jarri, aterkina edo poltsa eraman, e.a.

Eta Thomson-en zita dakargu:

Gizatasuna prozesu matriarkal bezala interpreta daiteke ama-rikiko harreman luze eta iraunkorraren teoria jarraituz, harreman honek kultura naturala, hizkuntzaren sorrera eta oinarritzko sozializazioa garatzen bait ditu.

Estratu mitologiko honek lagunduko digu euskal imajineria ulertzen Oteizagandik, Txillida, Basterretxcaganaino, Zubiaurre, Arrue eta Arteta barne.

Patriarkaltasuna, "ar-ikuspegian" finkatzen da, Aita jainko eredutzat duen mitologia indoeuropar guztien heroea alegia.

Mitologia matriarkala munduaren eme-ikuspegian datza. Ama jainkosa haundi batean finkatuz. Ikuspegi matriarkala munduaren kontzepzio erlijioso birlotzailerantz doa... la atzerakoa eta erdi panteistikoa.

Errealitatearen kontzepzio patriarkala, razional, kritiko eta heroiko aurrerakoirra doan bitartean, matriarkala, liberal ilustratu-zeinukoa eta erlijioz sekularra da.

Eta hemendik, bi mundu-ikuspegiaren arteko diferentziak. Bi kulturen aurrez aurreko kontrajarpena.

Ondorioz, bi gerra karlistek, 1936koak eta ETArenek berak ere, zentzu bera dute: administrazio-askapena, kultur eta linguistika-independentsia lortu.

Historian zehar, gerra guztien atzean sinbolizazio desberdinen arteko interferentziak daude, Jung-ek⁶ oso ondo analizatu zuen bezala.

Barandiaranentzat⁷ emakumea, lan, erlijio, eta etxeko ardatza izanez gain, ezer baino lehen euskal psikismoaren ezaugarria

da, abesti, legenda, mito, errito eta abar luzean. Akelarre eta emankortasuna bezalako errituetan batez ere.

Hizkuntzan, egiturari dagokionean, azpimarragarriak iruditzen zaizkit:

- Artikulua: neutroa, euskaraz jeneroa funtzioaren arabera markatzen da.

- Aditz egitura arkaikoa, iragan eta orainaldian ardaztua bati-pat eta ez geroaldian.

Mayr eta Bornemane-n⁸ analisisian, ezaugarri hauek matriarkal-naturalista zeinukoak dira.

Aditz-egitura Gavel-ek analizatu zuen, objektu-errealitatean gorpuzten delarik eta ez subjektuan, inguruko indoeuropar hizkuntzetan bezala.

Euskal Herriak azken 150 urteotan zirrara asko sufritu ditu.

Ikuspuntu politikotik, gerren galera, eta ikuspuntu ekonomikotik industrializazio basatia hegoaldean, inmigrazio ikaragarria erakarriz, iparraldean emigratio sistematikoa ematen den bitartean! Hau paradoxa!

Linguistika-ikuspuntutik begiratuz, faktore honek garrantzi handia izango du, inmigratu gehienek eskualde konkretuetan, batez ere hiri handien inguruetan kokatuko direlako. Eta soziolinguistikak frogatua du ingurugune diglosikoetan, hizkuntza minorizatuak hobeto gordetzen direla herri txikietan eta baserri-giroan, hiri handietan baino.

Josua Fishman-en⁹ lanek lagunduko digute euskal hiztunen jarrera aztertzen. Autore honentzat egoera diglosiko baten barruan, hiru lirateke jarrera posibleak hizkuntza minorizatuen aldetik, nagusiarekiko:

1. JARRERA POSIBLEA.

A taldetik (gutxiengoa) B taldera pasatzen da (nagusira), eta irentsia gertatzen da.

Hemen hizkuntz-ordezkapena automatikoki ematen da.

Euskaldun talde minorizatuak bere hizkuntza arrunt sentitzen du, harekiko harreman eta baita bere kultura propioa ere, gorrotz eta mesprezuz biziz.

Egunero frustrazioan ezin bizirik, egoera hau berrorekatzeko nagusiengoa duen hizkuntzara joko du (frantsesera edo gaztele-rara).

Hizkuntz asimilazioa laister emango da eta urte gutxiren bu-ruan, asimilazio kulturala osoa izango da.

2. JARRERA POSIBLEA.

Talde minorizatuak (euskaldunak) bere hizkuntzaren desa-gerpena sumatzen du eta erreboltan sartzen da, hizkuntza nagusiaren kontra (frantsesaren edo gazteleraren aurka).

Normalizazioa ez da posible, hizkuntza minorizatu honen hiztun anitzi esker baino. Hiztun hauek sektore sozial guztietan aurkitu behar direlarik, beren hizkuntza eta kultur-masa sozial bera, balore-eredu bezala ulertuz eta biziz.

3. JARRERA POSIBLEA.

Talde minorizatu apatikoa da, honen esanahia hizkuntzaren erabilpen etxekoian datza, baina ez sozialean.

Elebitasun ordezakorra deritzo honi eta hizkuntza nagusia laster izango da bakar eta nagusi.

Soziolinguistikaren ikuspegitik, Euskal Herriaren mugak, eus-kara mintzatzen den tokietara mugatuko lirateke. Euskara hiltzen bada, Euskal Herririk ez da izango. Baina hemen garrantzi-tsuena ez litzateke hizkuntza bera soilik eskuratzea, honek ez bait dauka zentzurik. Hizkuntza bere ingurunean berkokatu behar da, bere rol sozialarekin batera, aurretik gure sinbologia eta gure baloreen eskala berreskuratuz.

Sanchez Carrión-ek¹⁰ euskararen mementuko analisi soziolin-guistiko ugariren egileak, argi utzi zuen gure herria bere bereiz-

tasunak mantentzeko isolamendu mentalaz baliatu izan dela. Teoria honekin bat nator.

Baina nik, isolamendu mental honen arduraduna emakumea izan dela azpimarratuko nuke, bere rol soziala ezinbestekotzat hartzen dudalarik gure hizkuntzaren eta kulturaren transmisioan, izan ere, ardatza izan bait da.

Gure historian kristautasuna sartu zenean, inkisizio-bortxakeriaz bere balore hierarkikoak, gure sinismen eta askatasunaren truke ezarri zituen.

Geroago, argi dagoena da, Frantziako Iraultza, hobeto esanez Iraultza Burgesa, nahikoa penagarri izan dela Galiako herri txikiak, frantsesa inposatuz eta beste hizkuntzak baztertuz. Honetan, beste gauza askotan bezala, Estatu Espainiarrak ere fidelki jarraitua izanik.

Hego nahiz Ipar Euskal Herrian, Eliza Katolikoak estatu-mailan bere botere erreala galtzen duenean, gogor eutsiko dio hemen, foruak aitzakitatzat hartuz, eta gure frustrazio eta inpotentziak bideratuz.

Euskaldunen hutsegite eta inpotentziaz baliatuz, Estatu ordezkatuko du: Hezkuntza eta Ordena Publikoa bere esku geldituko dira eta ondorioz bere balore filosofiko eta moralak ezarriko ditu.

Emakumea, ordurarte rol garrantzitsua jokatzen etxeko gobernari gisa, etxea bait zen ardatz ekonomiko eta soziala, sukaldara txokoratua izango da, emakumeari bere buruaz eta sinismenetaz zuen ziurtasuna galeraziz.

Hemendik aurrera, famili-plangintza, giza harremanak, eta nola ez gizakiak, bere natura fisiko nahiz espiritualari dagozkion arazoak, erretoreak edo apaizak antolatuko ditu.

Ama edo Birjina: hauek dira emakumeentzat erlijio honek onartzen dituen status bakarrak.

Hizkuntz aldetik, nire eritziz, emakumearen rola funtsezkoa lehengo eboluzio da nahiz egungo asimilazioa ulertzeko.

Jo dezagun emakumearen rolera, euskal ekonomiaren ardatza orain gutxi arte. Eta baita ere rol sozialera, jolas eta jaietan, antzinako Akelarreetan eta oraintsuagoko bere ordezkioetan.

Kazikeak eta Eliza herri-lurren jabe egin dira. Emakume ez-kongabeak hirietara joatera behartuak izan dira eta han neska-me, monja edo puta bihurtu.

Emakume hauek burgesiaren moralara onartu behar zuten, baserri edo mendietako askatasun ekonomiko edo sexualarekin nahikoa diferentea. *Polita, zintzoa, birjina edo ama, apala* gizon eta moralaren aurrean.

Oso denbora gutxian Elizak emakumea bere espazio sozialek kanporatu egin du.

ONDORIOA: emakumearen alienazioa eta euskal etniarentzat *isolamendu mentalaren heriotza*.

Industrializazioak eta baserri-inguruaren marjinazioak, emakumearen ihesa bultzatu du, herri txikietatik hiriburu handietara.

Hemen filme amerikarren heroinak ez zuten zerikusirik gure neska baserritar "traketsekin". Emakumeak "Señorita" antza izateko bere sentimendu eta naturazko bulkadak disimulatuko ditu, bere hizkuntza eta kulturarekin batera.

Prozesu honek bizirik dirau oraindik.

Honela, emakumea, euskararen erabilera galduz joan da, lehenik esparru publiko eta sozialean eta gero baita etxe barruan ere.

Emakume batzuk, transmititu diete hizkuntza beren seme-alabei, gehienak ostera ez, telebista eta bihotzeko prentsa frantsesa edo espaniarra eredu dutelarik, euskarari atzerakada ederra eman diote.

Eta ez bakarrik espazio sozialean, espazio afektiboan ere bai, erresistentziarako azken bastioia izanik. Zeren, genetika-injinerutzaren garai honetan, ahaztu ezinak ditugu, Haurra eta Ama.

Herri baten kontzientzia ez bait dator filosofi tratatuetatik, ez eta bere irabazte militarretatik, amaren bularretik baino. Ondo ezaguna da, psikologiari esker, inguruguneak nolako garrantzia duen umearen garapen psiko-afektiboan.

Hizkuntzaren ikasketak bi oinarri ditu: mintzamina alde batetik, eta komunikazio ez-mintzatua bestetik.

Nola heltzen da umea hizkuntza eskuratzera?

Mundu osoan, metodologia bera jarraitzen da, herriak "garratuak" izan edo ez. Haurdun dagoenetik, amak bere umearekin hizketan darrai (honek zoroen kontua dirudi, baina hala da). Eta hau litzateke lehen kontaktu enpirikoa hizkuntza espezifikokoaren eta umearen artean. Sei hilabeteren buruan, haurrak hitzegiteko kompetentzia dauka, ulertzeko fakultatea duenez geroztik. Baina horra heltzeko, fonemak ordenatu eta ideiak egituratzeko beharrezko garapen fisikoa falta zaio.

Chomsky-rentzat, kompetentzia linguistikoa, giza genetikaren baliagarria da. Orduan esan genezake gizakiak genetikoki daukala gramatika unibertuala.

Une honetan hau litzateke nire galdera: ba al dago egokitasun berezi bat gramatika bakoitzarekiko?

Badirudi, gizakiak potentzian dituen ahalmenetatik, inguru konkretuko ezaugarriak hartzen dituela, diskriminazioaren bidez eta haurrak, inguru konkretua lotzeko erabiltzen duen tresna, hizkuntzaren funtzio faktikoa dela.

Psikosemiotikako teoriei jarraituz, badirudi hau dela komunikazio alorrean lehen elikagaia.

Ama-ume arteko jolas irrazional honek, umearen mundu simbolikoa egituratzeaz gain, era berean beraren biharko irudimen eta sormenaren bagaia prestatzen du.

Hizkuntzaren funtzio faktikoa, bi ekintzetan oinarritzen da:

- 1) Begirada.
- 2) Distantzia.

Nagusiarekiko harremanetan, begirada eta distantzia gartzean, zeinu-soinuekin jolasten hasten da, hauek identifikatu eta ezagutzeko ahalmena duenetik, gero sailkatzen eta egituratzen joaten delarik.

Lengoiaren garapena, negararekin hasten dela esan genezake, hau bait da lehen komunikazio-ekintza. Zeren, haurra, amaren ahotsa entzunez, edo laztanak hartuz, ixildu egingo bait da.

Eta umearekin harremana lortzeko, bere begirada harrapatzen saiatu behar dugula esango genuke. Zeren amak, bere begiradak, irribarre, berba goxo, ikutu, laztan eta abarrez, umearen espresioa eta arlo sozialak moldatzen bait ditu.

Umeak ez du ama imitatzen, alderantziz baizik. Amak umea imitatzen du, honen mimikaz baliatuz, umeak esan nahi duena interpretatu eta ahozkatuz. Honela umeak, bere adierazpen-bidearen kanpoko errepresentazioa barneratzen duela esan genezake. Amaren mugimendu-erritmoa umeari egokituko zaio. Amarekiko harreman honetatik, komunikazio-esperientzia sortu eta garatuko bait zaio.

Atsegin zaion esperientzia honi esker, haurra inguruarekiko harremanak progresioan, zabalduz joango da. Berehala sortuko du komunikazio-sistema bat, hitzik egiteko ahalmenik izan ez arren, bere inpresioak adierazteko gaitasuna erakutsiz. Hizkuntza elkar-eman honen luzamena baita.

Amak, umea ulertzeko jarreraz, eta umearikiko elkarrizketaz, honen hizkuntza sozialaren ezinbesteko papera betetzen du. Indibiduo eta bere ingurugune hurbilaren apurketa diferenteei esker, emakumea, berak ikasitako balore guztien kontra jarri du-te.

Amaren rol hau, gaur egun eskolak eta telebistak betetzen dute. Haurtzaindegietako haurrek ez dute bakoitzarentzat beren amaren ordezkorik.

Espereintzien bidez, fetu edo umekia, inguruko soinuak entzuteko ezezik, erantzunak emateko ere gai dela frogatu da (amaren ahotsa, edo bihotz-taupadak, e.a.). Gradu ezberdinetako amak stressatuz egindako ikerketei esker, honen stressa eta garapen-motore batzuen arteko erlazioa, emaitzetan oso adierazgarria izan da. Haurraren garapena, amaren jarrerarekin zuzenean loturik dago, batez ere beronek sortzen duen ingurune psiko-afektiboarekin. Amaren orekak, umearen oreka emozionala baldintzatzen du. Baina oreka hau ez dago amaren erreakzio kontzientearen menpean, amaren bizipen inkontzienteengan baizik, lasai edo larri egotea, berak sortzen diolarik.

Hau ikusirik, nire galdera hau litzateke:

Zein hizkuntza opa diezaioke gaurko ama euskaldunak umeari, hain aldatuta dagoen ingurune honetan?

Euskal emakumeak mesprezuz bizi du bere kultura, balio standar, telebista edo emakumeen prentsak zuzendutakoekin konparatuz. Hala eta guztiz ere, hainbat eta hainbat gauza transmitituko dizkio irrazionalki bere umeari, berak mesprezuz bizitako kultura eta hizkuntzaz zerikusi haundia dutenak noski.

Gaurko ama euskaldunak ez dizkio kontatzen bere umeari, berari, bere amak edo amamak kontatutako istorioak, garai eta mementura egokituak. Liburuak prestijio gehiago dute. Baina umeek misterioaren beharra dute imajinazioa eta dramatizazioa, hizkuntzan errepresentatuta dagoen mundu sinbolikoa ulertu eta barneratzeko. Ahoz kontatuz edo dramatizatuz askoz ere errekurragarri, aldagarri eta moldagarriagoak bihurtzen bait dira.

Honez gain, amak umeari kontatutako edo dramatizatutako ipuinek, inguruarekiko beldurrak gaintuz, jolas inkontziente honen bidez, bizitzaren aurrean dituen galderei erantzuten lagunduko diote.

Nire ustez, lehen sei urteetan, ahoz emandako ipuinek, gero liburuetan ikusten dituenean, irakurgogoa sortzen dio umeari. Eta lehen landutako irudimenaren poderioz, berak ahoz entzundako ipuinak osatuz gain, mila interpretazio emateko gai izango da. Eta hemendik, familiak edo eskolak mugatzen ez badu, fabulari oparoa sortuko da.

Idatziaren arriskua hori bait da, moldeak finkatu eta imajinazioa geldieraztea.

Baina jo dezagun orain Fishman-ek emandako hiru puntuetara eta ikus dezagun euskal hiztunak non kokatzen diren:

1. JARRERA POSIBLEA.

Gure burgesia, orokorrean, B taldekoa izan da beti, A taldea baztertuz

Hemen egongo litzateke administrazio gehiena, unibertsiteate eta politikariak barne.

Batzuek etorkinak direlako, eta besteak erdal kulturatik etorriak hor asimilatu direlako.

Nahiz eta batzuk euskara "truke-balio" bezala hartu eta ikasten hasiak izan, oraindik ezinezkoa da gure erakundeetan euskararen eguneroko erabilera.

2. JARRERA POSIBLEA.

Fishman-ek aipatutako erresistentzi jarrera litzateke hau. Baina gaur egun erresistentzia hau gerra bezala planteatzen da, eta talde honek gauzak argi izan arren, hizkuntzari dagokionean, bere autoestima guztiz apalduta dagoenez, bere ahalmena inpotentziatik zuzendua dago. Jarrera honek, autoestima berreskuratu gabe, porrot-emaitzak ekar litzake.

Euskaldunok, geure buruarekiko estimazioa eta balore onar-menak orekatu beharko ditugu, puntu honetan garaile izan nahi badugu.

3. JARRERA POSIBLEA

Jende gebiena, hizkuntz-bigaduraren ondorioz, 3. talde bonetan legoke: talde apatikoan.

Gure eliteari jarraituz, eta baztertua ez izateko, herriko jendea, bere hizkuntza eta kultura agertzen lotsatu egiten da eta erdarara jotzen du, seme-alabentzat ingelesa eta beste hizkuntzak eta kulturak berenak baino onuragarriagozat kontsideratuz.

Hizkuntz politika guztia eskolara zuzendua dago. Hala eta guztiz ere, irakaskuntzan funtzionari asko, Bizkaian behintzat, erdalduna da eta hori oztopo haundia izanik, ez litzateke txarre-na, ereduak benetan errespetatuko balira.

Nire ustez, zaharren eta gazteen arteko katea apurtu egin da. Bizkaian etorkin asko izatetik aparte, batuaren politika gogor eta txarto erabilia izan da eta honek kalte handia egin dio euskarari berari eta kultura guztiari.

Horrela jarraituz, hemendik hamar urtera, orain Nafarroan edo Araban egiten diren bezalako kanpainak egin beharko dira Bizkaian ere.

Euskara ezin da inposatu. Hizkuntza, fruituak emateko, maitatu egin behar da eta azken aldiko politikarekin, betidanik maitate eta gorde izan dutenak, autogorrotora bidaltzen ari gara.

Lehen beren hizkuntzak ez zuen baliorik erdara nagusi zelako eta orain euskara telebistan, e.a. entzuten dutenean, ez dute ulertzen.

ONDORIOA: hizkuntza bat normalizatzeko, lana arlo askotan egin behar da. Orain arteko lan guztiak, erdaldun elebakarrak, frantsesak edo gaztelarrak euskalduntzeko zuzenduak izan dira, euskal hiztunak kontutan izan gabe. Euskaldun zaharrak, marjinatuak izan dira, analfabetoak direla leporatzen bait zaie.

Baina soziolinguistikak ez du interesik hizkuntza idatzian. Hizkuntzak mintzatzeko eginak daude eta mintzatzen diren bi-

tartean ez dira hiltzen. Ondo ikasi beharko genuke ikasgai hau eta horrela hitzun-kopuruaren eta bizkortasunaren arabera baloratuko genuke gure hizkuntza, bere balioa kanpokoan esku utzi barik, zeren hauek beti begiratuko bait gaituzte zirkoko atso zabal edo bost hankako bigantxa bezala.

Euskara salbatuko bada, eta horretarako ahalegin guztiak egin beharko dira, beste inguruko gauza guztiekin batera izango da, ekologikoki, geure burua barne delarik.

Traultza frantsesaren aurrerakada bat, eta euskaldunok ontzat hartua, instrukzioarena izan zen: mundu guztiarentzako eskolatzeko eskubidea. Gobernu frantsesak estatu osoan eskolak eraiki zituen, baina toki bakoitzean mintzatzen zen hizkuntza kontutan izan gabe. Ipar Euskal Herrian, euskara, beste "patois" bat izatera pasa zen, hau da, bigarren hizkuntza.

Hego aldean ere, antzerako egoera eman zen irakaskuntzari dagokionez.

Foru-Diputazioek, basa-eskolak eraiki zituzten Errepublika garaian. Inguruak honela eskatzen zuenez, euskaldunak izatekotan sortu ziren. Baina hau beste era batera eratu zen. Gaztelera eta frantsesa, hizkuntz ofizialak ziren estatu bietan, derrigorrez ikasi beharrekoak noski frantses edo espainiar agiridun herritarrentzat. Eta are gehiago, herri baten alfabetizazioa ez da instrukzio akademikora soilik mugatzen.

Alde bietako euskaldunek, eskolan ikasi zuten beraien hizkuntza "patois" edo "dialekto" bat zela, beste hizkuntzekin konparaezina. Euskal Herriak, eta beraz, bere hizkuntzak ez duela historiarik. Euskara gauza arkaikoa dela, modatik at dagoena, eta inolako balio kultural edo literariorik gabea. Menditartean galdutako artzainak edo baserritarrak mintzatua. Hitz batez esateko, jende arrunt eta etorkizunik gabekoaren hizkuntza dela.

Eta hau baieztatzeko, Euskal Unibertsitatea egiteko ahalmen guztiek, porrot egin zuten. Aurrera egin zuen bakarra, jesuitek zuzendutakoa, Deustukoa izan zen. Kasualitatea ote?

Baina nik kasualitateetan sinisten ez dudanez, jarrai dezagun.

Gerla karlista ondoren sortu zen euskal oligarkia, betidanik egon da botere zentralaren alde. Ordurarte, euskal administrazioa herriak aukeratzen zuen, eta honek, lege, usuario eta hizkuntzaren ezagutza zuen. Garai horretatik aurrera, administrazio hau Estatuak izendatzen du. Administrazioaren eta administrazioaren artean amildegia sortzen da. Hortik aurrera, euskadun elebakarra marjinatua izango da. Itzultzaile eta interpreteen ordua iritsi zaigu, arazo sinpleenatarako, diputazio, udaletxe, epaitegi eta besteetan. Euskaldunak, beste herri edo etnia txikiak bezala, giza eskubideetatik at egongo dira, instrukzioari dagokionean.

Euskal Herrian, jende gehiena erdaraz alfabetatua izan arren, argialetxeek beraien irakurtzeko gogo-falta, nabarizat hartu dute.

Egia esateko irakurketa/idazketa prozesua hizkuntza arrotz batean egitea oso zaila da, ezinezkoa ez esatearren. Mekanika azkar ikasten da baina ez da hizkuntzaren kontzeptualizaziorik eskuratzen.

Eskola-porrot gehienak ere hortik datozkigu. Gaurko eskola zentralistak, programa eta testu berdinak prestatzen ditu, geografia, maila sozialak nahiz kulturak kontutan izan gabe. Umeeek hasieran irakurketa-mekanika berehala hartzen badute ere, eta hieroglifikoak bezala fonemak eta hitzak asmatzeak poza sortzen badiete ere, zentzua ulertzea zail bazaie, laster aspertuko dira, hasierako motibazioa galduz. Klaseko irakurgaiak eta literatura, gogaikarri bihurtzen dira beraiantzat.

Euskaldunek, ez dute ikusi beren hizkuntzan dotrinaz beste testurik, orduan klaseetako testuek, ez zuten zerikusirik beren mundu sinboliko eta kontzeptualarekin. Argi dago, Elizak bakkirik duela nahikoa diru euskalki ezberdinetan testuak argitaratzeko.

Ikus dezakegunez, idatziari gurtza handia eskaintzen zaion mundu honetan, ez dago tokirik euskaldun gehientzat.

Eta hala eta guztiz ere, posible da ingeles familia batekin uda pasatzera joatea, familia honi, alfabetatua dagoen ala ez inork galdetuko ez diolarik. Zeren, Londoneko suburbioetako jende arruntak prestijio handiago du, euskal baserriak baino, nahiz eta sozial eta kulturalki gure inguruan integratua izan.

Sistema hau erabili izan balitz (euskal inguruan bizi) euskalduntze prozesuan, hizkuntza biziaren ikasketa irabaziko genukeen eta euskal hitzunen bereganako eta bere hizkuntzarako estima lortu.

Honen kontra, hizkuntza idatzi eta gramatikaren gurtzaz, orain hainbat eta hainbat EGA tituludun ditugu, diploma poltsikoan izan arren, mintzatzeko gaitasunik gabe, administrazioan eta hezkuntza sailean batipat.

Hau dela eta, hainbat euskal hitzun galdu ditugu asimilazioaren alde. Batuaren politika-agintaria azentu-erregelari buruz ados jartzen ez diren bitartean, euskaldun berriak, izugarrizko azentuarekin mintzatzen dira. Onartezina, euskal hitzun itsu beharbada, baina gor ez denarentzat.

Barakaldon (bigarren hiria Bizkaian, Bilbo ondoren, 200.000 biztanlerekin, gehienak inmigratuak) entzun dut maiz: non entzun daiteke euskara?

Nire erantzuna hauxe da: hartu txalupa eta joan ibaiaren beste aldera, han mundu guztia mintzatzen da euskaraz!, joan Erandiora, hor duzue euskara "bixie"!

Baina hau ez da euskara batua, hizkuntza idatziaren eredu. Beraien helburua 6 hilabetetan EGA lortu eta euskaldun bezala eskubideak izatea bait da, eta denok dakigu denbora honetan ikasten den hizkuntza eta kultura zein mailakoa den!

Eta hauexek dira gaur egun gure euskal ereduak!

Bizkaieraren sistema nahikoa bereizten da fonologikoki eta morfologikoki sandhi eta kontrakzioei esker batuarengandik, baina hizkuntza bizia eta sortzailea da.

Bizkaiera sistematikoki baztertua izan da erdiguneko euskalkiekiko bere berezitasun eta ezberdintasunagatik, euskalki guztiek hizkuntza osotuko ez balute bezala. Eta bizkaitarrak, gaur egun marjinalizatuak direnez, lasai asko bizi dira gaztelera batua mintzatuz.

Zergatia, argi dago: bizkaieraren kontzeptualtasuna oraindik hurbil daukate, gchienak euskaraz asko mintzatu ez badira ere, entzuna dute, guraso, familia edo auzoen artean. Gaztelararen kontzeptualizazioa egunero hartzen dute telebista, egunkari, eta abarretan, hau eskolatik datorkiela gaineratu gabe. Batuak, ostera, oraindik ez du inolako erreferentziarik, horregatik egiten zaie hain erraz euskaldun berriek idaztea, erdaratik kalkoak hartzen dituztenez, itzulpenak literalki egiten bait dituzte. Baina hori ez da euskara, hori, euskal hizkiekin egindako erdara da!

Eta hemen dago euskal prentsaren kakoa. Norentzat idatzi?

Bizkaitarrek beraien hizkuntzaren balioa zalantzan dute. Zeren inor ez bait litzateke ausartuko ingeles bat kritikatzan edozein eratako hizkuntza erabil dezakeelarik, baina edozein euskaldunberriek gaitzat hartzen du bere burua, euskaldun zaharrak zuzentzeko.

Argi dago zergatia: euskaldunberria goragoko kulturatik datorrelako. Ingelesek, frantsesek edo espainiarrek harrokeria berdina agertu dute aurretik ere beste kontinenteetako indigenen aurrean. Beraiek frogatuta daukate nondik datozen, eta bigarren hizkuntza ikasiko dute eta literatura sortarazi herri basati honetan. Misiolariak berriro ere gure herrian!

Gehienetan, oster, euskaldun berriak gramatika jakiten du, baina pilatutako kontzeptuak falta zaizkio, Saussure-k azaltzen zituenak, alegia, komunitate linguistikoa lotzen dutenak.

Eta euskaldun berriak ulertzen ez dituen kontzeptu asko, euskaldun zaharrak, erreprimitu eta ahaztu egiten ditu, lotsatuz. Bere hizkuntza arrunt eta eskas sentitzen du, eta honela doa piskanaka gure euskaltegi eta ikastoletako hizkuntza murrizten.

Hitz oso aukeratuak, intelektualak sartuz, baina atzetik kolektibo nahikorik eduki barik hitz horiek automatikoki kontzeptualizatzeke eta orduan elkarriketa edo irakurketa, martirio bihurtzen zaigu.

Soziolinguistika oso gutxi egiten da gure herrian eta eredu guztiak nahastu egiten dira.

Ahaztu ezin dezakeguna hau da: beste hizkuntza guztiek aurrera egiten badute, ez da unibertsitatean ondo idazten delako, eguneroko hizkuntza argota delako baizik. Hau komunikabideek ondo dakite, zeren tesi doktralek ez bait dute zerikusirik egunkari, iragarki edo kaleko hizkuntzarekin. Gaur egun Frantzia edo beste herrietan, nahiz eta oso goimailako elkarriketa izan, argota barra-barra erabiltzen dute komunikabideetan. Eta gehiago oraindik, Frantzia idatz-sistema aldatzeko mugimenduak hasi dira eskola-porrota kontutan hartuz.

Gaur egun euskal hiztunak, Bizkaian batez ere, txarto egiten dutela kontziente direlako ez dira euskaraz mintzatzen eta orduan etxean ere, gazteleraz egiteko ohitura hartu dute.

Euskal hiztunen kopurua 600.000tan¹⁰ ematen zen orain dela urte batzuk, horietatik %60k bizkaiera egiten zutelarik eta kopuru hau ez da kontutan hartu. Euskaltzaindiak, diakroniari eta altxor literarioei begira, egungo egoera soziolinguistikoa ahaztu egin du eta horra hor emaitzak.

Batuaren eta bizkaieraren arteko gerrarekin aurkitzen gara oraingoan, eta gu beti gerran! Berriro ere beste banaketa bat egin da, herriarentzat tragiko bihurtu dena. Lehenik euskalkiak sendotu eta denok orekatu ondoren batua lantzen hasi beharrean, gero apurka batuari osotasuna eta ulermena emateko, presaz eta erdi-purdika ibili gara, batez ere ia inork irakurriko ez duen idatzia- ren premiagatik, besteei hori egiteko gai garela frogatzeko.

Noiz izango ote gara gai, goiko eta behekoen konparaketak alde batera utziz geu izaten hasteko? Seguruenik ere, gehiago errespetatuko gaituzte. Batua/bizkaiera aurrez aurre jartze hau,

Elizak eta politiko batzuk probetxatzen dute bizkaitar baztertu eta minduak erakartzeko, txar eta onen arteko filosofia bultzatuz. Dogma, klitxe eta muga gehiegi dago gure hizkuntzan eta politikan gure euskara behar bezala eta naturaltasunez gara dadin.

Gure elite akademikoen latin ikasketek eta beraien pentsamendu indoeuoparretik datorkien mentalitate kartesianok, eragin handia dute gure hizkuntzan. Hala eta guztiz ere, ez dakit nahikoak izango ote diren beraien hizkuntza ezartzeko...

Nik neure kezkek ditut, gauza berak porrot egin bait zuen Larramendi eta Aranarekin. Zoritxarrez ez dugu gure historia begiratzen.

R. M. Azkueren batasun-ideiaz asko mintzatu da, baina berak ez zukeen lapurtera erdiko euskalkitzat hartuko, gipuzkera baizik, bizkaierarekin lotura gehiago duelako, lexiko eta fonologiarloan eta baita morfologikoki zerbait lapurterarekin ere.

Euskalkien artean, bizkaiera da besteengandik gehien bereizten dena.

Berezitasunak berezitasun, esan beharra dago, Bizkaiko toki batzuetan bizkaierak, bereiztasun hauek galduta ere badituela batuaren alde.

Eta batuaren apostua eginda dagoenez, komunikabide eta besteen aldetik, azentuaz zintzo jokatu beharrari derrigorrezkoa deritzot, bizkaierari dagokionean, eta honela behintzat orain arte galdutakoak eskuratu ezin baditugu ere, gehiagok alde ez egitea lortuko genuke. Ondo aztertua da azentuak zeinen garrantzi handia duen hizkuntza identifikatzeko orduan. Nahiz eta hitzak ez ulertu, doinua antzekoa bada, honek erakarri egiten gaitu. Hizkuntzaren melodia bait da, lehenik batzuk besteengandik bereiz crazten gaituena.

Eta espero dezagun, apurka-apurka, komunikabide berrien bidez, irratit-elcibista lokalen eta ekologiarene garapenarekin ba-

tera, cuskal masa-medio alternatibo hauek martxan jartzen direnean, atzekoak kontutan izanik, aurrera egitea.

Zeren ezinezkoa bait da mintzatzen ikasi baino lehen idazten ikastea.

Azken urteotako produkzio asko gaitz beraz minduta dago: idatz-produkzio handia, baina balio kontzeptualetik at. Gaztele-ratik itzulitako lanak ere baditu sari literarioak irabazten! Dena da onargarri, euskarazko produkzio-lasterketa zoro honetan!

Baina gure biziaren pertzepzioa ez da somatzen. Gure mundua ikusteko eta interpretatzeko erak errebindikatzeko ordua iritsi dela uste dut. Euskaraz gauzatutako arloak eta gauzak, errespeto handiagoz egin behar dira.

Hizkuntza normalizatzeko, berrinterpretatu egin behar da, bertso zaharrak eta atsotitzak eguneroko hiztegian erabiliz, lotsarik gabe, erdarazko kalkoen truke. Gure umc eta gazteei elizak debekatutako kantu zaharrak irakatsiz. Martintxo asmatzaileak, neska dantzari eta sorginen salatariak baztertuz.

Gure herrietako plazetan, igandero txistu eta danbolina, trikitixa, txalaparta, rok-a eta beste musikarekin txandaturaz dantzatzen direnean... Modernitatea, antzinakotasunaren eboluzio bezala ikusten hasten garencan, eta ez aurkako moduan... Herrietan gazteek jaiak antolatzen dituztenean oraintsu arte bezala, dirua eta boterea alde batera utziz eta ludikotasuna helburu bakartzat hartuz... Gure herrietako neskak, euren euskalduntasuna eta naturaltasuna bildur barik bizitzen hasten direnean...

Gure hizkuntzak eta kulturak, hil edo biziko saltoa emango dute.

Guzti hau argitzeko eta bideratzeko, gazte eta zaharren arteko lotura egiteko metodologia aurkitu beharra dago. Eta dema honek ematen dit kemena, nire ikasketetan aurrera jarraitzeko.

M.L.E.

- ¹ VYGOTSKY, Lev. S. *Pensamiento y Lenguaje*. Teoría cultural de las funciones psíquicas. La Pléyade. Buenos Aires.
- ² VON HUMBOLDT, Guillermo. *Los Vascos*. Editorial Auñamendi. Donostia, 1975.
- ³ DE SAUSSURE, Ferdinand. *Curso de Lingüística General*. Akal Editor. Madrid.
- ⁴ OTEIZA, Jorge. *Quosque Tandem. Interpretación Estática del Alma Vasca*. Auñamendi Azkue 4. ed.
- ⁵ ORTIZ OSES / MAYR F.K. *El Inconsciente Colectivo Vasco. Mitología Cultural y Arquetipos Psicosociales*. Txertoa. Donostia, 1982.
- ⁶ JUNG, J.C. *El inconsciente colectivo y los arquetipos*. Paidós, 1970.
- ⁷ BARANDIARAN, J. M. *Mitología Vasca*. Txertoa. Donostia, 1988.
- ⁸ O. OSES / BORNEMAN / MAYR *Simbolos, Mitos y Arquetipos*, La Gran Enciclopedia Vasca. Bilbo, 1981.
- ⁹ FISHMAN, JOSUA. J. *Sociología del Lenguaje*. Ediciones Cátedra. Madrid, 1982.
- ¹⁰ EUSKALTZAINDIA / SIADECO *Conflicto lingüístico en Euskadi*. Ediciones Vascas. Donostia, 1979.